

Witold Grzesik
Tomasz Traczyk
Bartłomiej Wadas

BESKID NISKI
OD KOMAŃCZY
DO WYSOWEJ
PRZEWODNIK KRAJOZNAWCZY

Wydawnictwo Sklepu Podróżnika • Warszawa 2015

Projekt okładki: Krzysztof Koszewski

Projekt typograficzny książki: Krzysztof Koszewski

Ilustracje: Adam Grzesik, Krzysztof Koszewski, Agnieszka Obstój,
Jerzy Padewski (Jerz), Ewa Traczyk

Mapa na okładce: Maria Ufnal

Rozdział o przyrodzie: Paweł Fabijański

Mapy zamieszczone w książce są wykonane na podkładzie map 1:100 000
Wojskowego Instytutu Geograficznego z lat 1937-1939

Copyright © Witold Grzesik, Tomasz Traczyk, Bartłomiej Wadas, Warszawa 2015

Copyright © Sklep Podróżnika Przemysław Chlebicki, Warszawa 2015

Wydanie I poprawione

Warszawa 2015

ISBN 978-83-7136-124-1

Wydawnictwo Sklepu Podróżnika

ul. Grójecka 46/50

02-320 Warszawa

tel. 22 658 46 26

www.podroznik.com.pl

redakcja@sp.com.pl

Redakcja: Witold Grzesik, Tomasz Traczyk, Bartłomiej Wadas

Koordynacja: Witold Grzesik

Od autorów

Pomysł opisania wschodniej części Beskidu Niskiego powstał w lecie 1981 roku. Studenci Politechniki Warszawskiej Witek Grzesik i Tomek Traczyk opiekowali się wówczas nowo założonymi chatkami studenckimi w Polanach Surowicznych i Ropiance. Początkowo powstały nieduże informatory o najbliższych okolicach schronisk, zamierzenia jednak rosły, przeradzając się w przewodnik „**Od Komańczy do Krempej**”, wydany w roku 1987. Pięć lat później ukazało się jego drugie, rozszerzone wydanie, noszące już tytuł „**Od Komańczy do Bartnego**”. Trzecia edycja, po uzupełnieniach i korektach, została opublikowana pod tym samym tytułem w roku 1997.

Od kilkunastu lat powszechnym sposobem pozyskiwania i wymiany informacji stał się internet. Autorzy nie bez satysfakcji dowiadywali się, że książka „Od Komańczy do Bartnego” stanowiła inspirację dla wielu twórców stron internetowych. Gdy po kilkunastu latach postanowili wznowić przewodnik, a nawet rozszerzyć jego zakres, naturalną decyzją było zaproszenie do współpracy Bartka Wadasa – twórcy i opiekuna najlepszej i najbardziej obszernej witryny internetowej poświęconej Beskidowi Niskiemu www.beskid-niski.pl. Nowa, oddawana dziś w ręce P.T. Czytelnika pozycja, sięgająca na zachodzie już Wysowej, jest wspólnym dziełem całej trójki.

Informacje przedstawiane w przewodniku pochodzą z obszernej literatury, archiwów, dokumentów oraz z licznych rozmów z mieszkańcami Beskidu Niskiego i ich rodzinami, prowadzonych od lat 80. po ostatnie dni przed wydaniem obecnej wersji książki.

Przewodnik składa się z dwóch części. **Część szczegółowa** przedstawia wioski w kolejności ewentualnej wędrówki (indeks alfabetyczny znajduje się na końcu książki). W miarę możliwości podano historię miejscowości oraz opisano pozostałości dawnych dziejów. Opowieść uzupełniają rysunki; większość z nich, wykonana na podstawie przedwojennych ilustracji, przedstawia zabytki zniszczone w burzliwych czasach powojennych.

Część ogólna zawiera zwięzły opis Łemkowszczyzny, jej historii, kultury i religii; omówiono przede wszystkim te zagadnienia, które

pomogą zrozumieć spotykane jeszcze w terenie zjawiska i pamiętki. Tamże znajdzie Czytelnik wyjaśnienie wielu terminów, używanych w opisie szczegółowym (proponujemy posługiwać się indeksem).

Praca nie ma charakteru naukowego. Korzystaliśmy zarówno z poważnych, jak i popularnych źródeł; część informacji jest po prostu zasłyszana. Nie można mówić o „naukowej” weryfikacji takich wiadomości, choć staraliśmy się unikać sprzeczności.

Czytelnicy, którzy szukają w przewodniku szczegółowych opisów tras górskich, będą rozczarowani. Proponujemy kupić mapę Beskidu Niskiego, kompas i próbować. Kiedyś w końcu dokąds się dojdzie... a wtedy nasza książka oprowadzi Was po jakiejś starej łemkowskiej wsi.

Mamy nadzieję, że przewodnik, któremu poświęciliśmy wiele dni pracy w domu i w terenie, pomoże zrozumieć klimat Łemkowszczyzny i pobudzi Waszą wyobraźnię.

Życzymy miłej lektury i mocy wrażeń na szlakach!

Nie napisalibyśmy tej książki bez wsparcia wielu osób. Do pierwszych wydań zbieraliśmy materiały współpracując z uczestnikami prowadzonych przez nas obozów opisowych, firmowanych przez Oddział Międzuczelniany PTTK w Warszawie. Wielu cennych informacji i porad oraz pomocy w zbieraniu informacji udzielili nam wówczas również Roman Czykowski, Stanisław „Stasinek” Kryciński, Tadeusz Olszański, Przemysław Pilich, Krzysztof Spalik i Tomasz Staniszewski. Małgorzacie Juszczyk zawdzięczamy egzegezę pierwszego wydania książki. W drugim wydaniu opis terenów między Świątkową Wielką a Wołowcem oparliśmy w znacznym stopniu na informatorze krajoznawczym „U źródeł Wisłoki” Rafała Długaszka. Tekst o beskidzkiej przyrodzie pisze dla nas nieodmiennie Paweł Fabijański.

Przy tym wydaniu przewodnika pomogli nam szczególnie: Adam Baniak, Helena Duć-Fajfer, Tadeusz Łopatkiewicz, Jerzy Miliszewski,

Szymon Modrzejewski, Bartosz Myśko, Damian „Demko” Nowak, Anna Peregryn, Wojciech Stec, Zofia Szanter i Weronika Szewczyk. Na najtrudniejsze pytania odpowiadali i rozwiewali wszelkie pojawiające się wątpliwości uczestnicy forum witryny www.beskid-niski.pl, dla których hasło „Sercu bliski Beskid Niski” nie jest czczym sloganem. Graficzna postać książki jest autorskim dziełem Krzysztofa „Krzysia” Koszewskiego. Dużą wyrozumiałością dla naszej książkowej pasji wykazały się nasze Żony.

Wszystkim tu wymienionym i wielu innym naszym Przyjaciółom i Znajomym, których spotkaliśmy podczas naszej przygody z książką „Od Komańczy do Wysowej”, składamy serdeczne podziękowania.

Szklary
73

Daliowa
94

Jasłiska

Jasłiska
Gm. 175

Posada Jasłiska
169

Łamarka
473

Tokarnia
695

Lipowiec
107

Garbka
661

Wola
Ni

Kamień
883

Jaśliska

W naszej wędrówce posuwamy się na zachód; wchodzimy na teren dorzecza Jasiołki, dopływu Wisłoki. Przeszłość wsi tutaj rozlokowanych związana była ściśle z historią **Jaślisk** – niegdyś miasta, głównego ośrodka administracyjnego i handlowego dla pobliskich siół. Od opisanie miasteczka rozpoczynamy więc omawianie tych okolic.

W głównym paśmie Karpat, na przedłużeniu kotliny potoku Bělca, występuje obniżenie sięgające 575 m n.p.m. Nazywane jest ono Przełęczą Beskid, Jaśliską lub – jeszcze inaczej – Węgierską. Od dawien dawna przebiegał tędy szlak handlowy, po stronie dzisiejszej Słowacji prowadzący doliną potoku Laborec w kierunku Humennego, do Koszyc i Miskolca.

Ziemia sanocka została przyłączona na stałe do Polski w połowie XIV wieku. Z tego okresu pochodzą akty lokacyjne dla wielu miast. Ufortyfikowano także wówczas zamki przygraniczne. Król Kazimierz Wielki prowadził dalekowzroczną politykę, dążąc do umocnienia jedności państwa i zapewnienia bezpieczeństwa w nowych granicach. Jemu również zawdzięczamy wystawiony 28 stycznia 1366 roku w Opatowcu dokument, zezwalający Węgrowi Janowi de Hanselino (lub Hanselino-wi) na założenie na wysokim wzniesieniu nad ujściem potoku Bělca do Jasiołki miasta o nazwie *Honstath*, czyli Wysokie Miasto (*vulgaliter Honstath sed in Polonico Wyssokie mesto*). Nadanie obejmowało m.in. prawo do samorządu, wolność zakładania młynów i sadzawek, jatek mięsnych, warsztatów szewskich i krawieckich.

Prawdopodobnie miasto nie było zakładane na terenie całkiem niezamieszkanym; w przywileju lokacyjnym mowa jest o istniejących wokół wsiach. Także na terenie samego grodu mogła być wcześniej jakaś osada, która dała miastu dzisiejszą nazwę. W 1389 roku dokumenty wspominają *Iaselska* – Jasielska, w 1434 roku już *Iassliska*.

Istotne jest, że miasto należało nie do ruskiego, lecz do krakowskiego województwa, choć granica administracyjna przebiegała na zachód od grodu. Tłumaczy się to tym, iż początkowo przyjęto za granicę Jasiołkę, a więc Jaśliska, położone na jej lewym brzegu, dostały się pod zarząd wojewody krakowskiego. Nie znaczy to, że miejsce, w którym je

założono, było pod polskim panowaniem przed podbojami Kazimierza Wielkiego.

Dwa lata po założeniu miasta wójtem został Hank Weiss z Dembowca, następnie (na pewno już w 1399 roku) późniejszy bohater spod Grunwaldu Zyndram z Maszkowic, od 1426 roku zaś królewski puszkarz Andrzej z Łubna. 8 maja 1434 roku wójtostwo nabył biskup przemyski Janusz i od tego czasu aż do 1848 roku miasto było częścią dóbr stołowych łańciskiego biskupstwa w Przemyślu.

Główną przyczyną szybkiego rozwoju miasteczka, z powodzeniem konkurującego z Duklą i Krosnem, było oczywiście położenie na szlaku handlowym prowadzącym na Węgry. W Jaśliskach trakt rozbiegał się w kierunku Dukli, Rymanowa i Sanoka.

W roku 1474, podczas zatargu króla polskiego Kazimierza Jagiellończyka z Maciejem Korwinem, królem Węgier, Jaśliska zostały złupione i zniszczone. Trzy lata później częściowo opustoszałe miasto otrzymało potwierdzenie praw lokacyjnych sprzed wieku.

W 1506 roku na sejmie w Radomiu postanowiono, że do Polski wino mogą wwozić jedynie węgierscy kupcy. W tym samym roku król Aleksander Jagiellończyk potwierdził lokację miasta na prawie magdeburskim, a ponadto ustanowił cotygodniowe targi (we wtorki), dwa jarmarki rocznie, komorę celną, z której myto w połowie miało być przeznaczone na naprawę traktu węgierskiego, zwolnił wreszcie mieszczan na osiem lat od płacenia podatków, przypuszczalnie na potrzeby trwającej budowy murów miejskich. Przywileje te były wynikiem zarówno troski króla o rozwój Królestwa, jak i zapobiegliwości właściciela miasta biskupa przemyskiego Macieja Drzewickiego. Efektem jego starań było także to, że dochody z komory celnej wędrowały nie do koronnego skarbcza, ale w większości na biskupi stół.

Z wymienionymi przywilejami w parze poszły lokalne zarządzenia, zakazujące sprzedaży koni, prowadzonych zza gór do Polski, i wszelkich innych towarów w miejscach innych niż na jarmarku. Nie były one całkowicie skuteczne.

W Jaśliskach w XVI wieku istniał już skład wina. Na mocy przywileju kupcy wiozący wino do Polski zobowiązani byli pozostawiać towar przez pewien czas w składach miejskich i płacić składowe od każdej beczki. Niechętnie patrzące na bogacenie się jaśliczan inne gro-

dy, zwłaszcza Krosno, próbowały zmuszać kupców do omijania miasta. W obronę wziął mieszczan król Zygmunt August, zakazując Krosnu nastawiania na Jaślicka. Dotychczasowe przywileje potwierdzili Stefan Batory w 1578 i Zygmunt III w 1595 roku. W tym ostatnim akcie zawarto zgodę na konfiskatę wina, jeśli kupiec nie chciał wypełnić swoich powinności wobec miasta, a także pozwolenie na pobieranie jednego grosza od beczki na naprawę i utrzymanie murów miejskich.

Warto wspomnieć parę słów o organizacji władz miasta. Stosunkowo dokładnych danych z przełomu XVI i XVII wieku dostarcza księga miejska. Najwyższą władzą wobec mieszkańców był biskup przemyski, który mianował starostę, przeważnie szlachcica, niekiedy mieszczanina. Starosta stał ponad urzędami miejskimi, czyli radą miejską i urzędem ławniczym. Urząd radziecki składał się z czterech rajców: dwóch mianowanych przez starostę, jednego wybieranego przez mieszczan i jednego z członków poprzedniej rady. Wyłaniano spośród nich burmistrza. Zdarzało się, że przy większych wydatkach rada miejska powoływała dla podjęcia decyzji *pospolitego człowieka* (czyli, mówiąc językiem współczesnym, przeprowadzała konsultacje społeczne), a stanowionej w ten sposób uchwały zobowiązana była ściśle przestrzegać. Urząd ławniczy składał się z *wójta i siedmiu przysiężców*.

W Jaślickach w owym czasie funkcjonowały już cechy: do końca XVI wieku przywileje otrzymali kowale, ślusarze, garncarze, rymarze i krawcy. Rzemieślnicy otrzymali między innymi zdecydowane pierwszeństwo w handlu na jaślickich jarmarkach. Bardzo znamienity jest fragment przywileju cechu szewskiego, wydany 16 grudnia 1595 roku:

...aby żaden człowiek, ani gość, ani mieszczanin cudzych butów nie wnoślił do miasta ani czerwonych, ani czarnych, ani w jarmark ani innych czasów, a jeśliby kto je przyniósł do miasta albo na dwie mile tego państwa (jaślickiego), tedy mu mają je wziąć mistrzowie do cechu swego i obrócić ku swemu pożytkowi...

Biskupi – właściciele Jaślick – czynili ciągłe starania o zachowanie rzymskokatolickiego charakteru miasteczka. Dla umocnienia takiego stanu rzeczy biskup Maciej Pstrokoński wydał w 1608 roku zarządzenie, w myśl którego Żydzi nie mogli dzierżawić placów i domów, a pozwolenie na arendy i handel mieli jedynie w dni jarmarków i targów.

Rusnakom, czyli ludziom *greckiej religii* nie wolno było osiedlać się w mieście. Z roku 1630 pochodzi zapis: *iż prawa takowe miasteczko ma, żeby żaden greckiej wiary w miasteczku nie mieszkał, oprócz dwóch uprzywilejowanych*.

W mieście od czasu jego założenia istniała więc jedynie parafia rzymskokatolicka. Pierwszy kościół zbudowany był z drewna. Przy parafii od XVI wieku działało świeckie bractwo św. Anny, które otrzymało na własne potrzeby część gruntów miejskich.

Pod koniec XVI wieku wokół Jaślik istniał już cały wieniec wsi, zakładanych na prawie wołoskim, niekiedy przenoszonych na to prawo z niemieckiego. Poza Posadą Jaśliską były to miejscowości zasiedlone prawie wyłącznie przez ludność ruską. Wiele z nich wchodziło – podobnie jak Jaśliska – w skład dóbr biskupów przemyskich. Całość zwała się **kluczem jaśliskim**. Dla sprawniejszej administracji wsie biskupie podzielono na tzw. **potoki**:

- potok I – Wola Wyżna i Rudawka Jaśliska,
- potok II – Lipowiec Krupej i Babej, Czeremcha,
- potok III – Daliowa i Szklary,
- potok IV – Królik Polski i Wołoski,
- potok V – Zawadka Rymanowska i Abramów,
- pół potoka – Kamianka,
- pół potoka – Posada Jaśliska.

Przypuszczalnie dla obrony jaśliskiego „państewka” utworzono w grodzie coś na kształt zakonu rycerskiego: Kongregację Współczującą Chrystusowi (*Congregatio Adolescentium*). Jego członkowie mieli chronić okolice miasta, także handlowy szlak, przed napadami rabusiów – beskidników. Przywileje i statut Kongregacji potwierdził w 1657 roku król Jan Kazimierz.

Członkowie Kongregacji nosili czerwone płaszcze z białymi krzyżami po lewej stronie, stąd popularnie nazywano ich *krzyżakami*. Do stowarzyszenia mogli należeć jedynie kawalerzy, tylko przełożony – pułkownik – mógł być żonaty. Atrybutem jego władzy była pończacana buława. Sztandarem *krzyżaków* był *większy proporzec z materii czerwonej, na którym krzyż biały wyszyty*.

Z biegiem lat charakter Kongregacji stawał się wyłącznie dekoracyjny: XIX-wieczne prace wspominają wręcz o *niewinnym stowarzyszeniu młodzieży jaślickiej*, stojącym pod opieką biskupa i kapituły, którego celem było brać udział w zaręczynach, zaślubinach, występować z procesjami w święto Niewiniątek i Wielkiej Nocy i pełnić straż przy Bożym Grobie. Nie była ta formacja jednak tak „niewinna”, skoro jaślicki proboszcz ks. Moszkowicz w 1905 roku skarżył się, że *piją młodzieńcy... a po rezurekcji biorą krzyż i statwę Pana Jezusa Zmartwychwstałego i na koniach uganiają po polach...*, a niecny ten zwyczaj znany był od dawna. Na wniosek proboszcza biskup rok później rozwiązał Kongregację, a wartę przy Grobie odtąd pełnili stateczni członkowie miejscowej straży pożarnej.

Dzieje Jaślik – małego miasteczka na pograniczu Rzeczypospolitej – są odzwierciedleniem czasów siły i słabości Korony. Przełom XVI i XVII wieku był szczytowym okresem rozwoju miasteczka. Powstał wtedy szpital dla ubogich, a ówczesne rejestry sanockie mówią o bogactwie jaślickich mieszczan.

W 1618 roku konstytucja Sejmu Warszawskiego wymieniła Jaślicka (obok Dukli, Rymanowa, Biecza, Żmigrodu itd.) jako jedno z miast uprzywilejowanych, przez które musieli wwozić wino kupcy z Węgier. Ci jednak omijali miasto. Dochody były coraz mniejsze. W roku 1683 Jaślicka otrzymały nowy przywilej: przywożone wino pozostawać miało w składzie miejskim przez trzy tygodnie (za każdy dzień pobierano składowe), a kupiec, który przetrzymywał wino sześć tygodni, zwolniony był od podatku na rzecz biskupa. Nic dziwnego, że kupcy węgierscy woleli jeździć do innych miast. Doszło do walki konkurencyjnej toczonej najróżniejszymi metodami. Węgrzy zaskarżali jaślickan o to, że nie pozwalają im jechać do składu rymanowskiego, tylko zawracają z drogi i każą pozostawiać beczki z winem w Jaślickach.

Sąsiedzi Jaślik organizowali zajazdy na miasto i wsie biskupie, m.in. Jan Męciński z poddanymi z Barwinka, Zyndranowej i Tylawy najeżdżał na Lipowiec. W 1649 roku mieszczanie skarżyli się, że pan z Dukli krzywdzi ich i bije na okolicznych jarmarkach. Bardzo często do napałów i zajazdów wynajmowano szlachtę *non possessionatus alias gołota*.

Kolejnym utrapieniem mieszczan był częsty pobyt wojska w Jaślickach. Chorągwie dały się we znaki mieszkańcom klucza konfiskując

żywność, pieniądze, a pewnie niekiedy zadając gwałt. Doszło do tego, że gdy w 1654 roku rotmistrz Annibal Strocy usiłował przeprowadzić w kluczu jaśliskim pobór do piechoty, został oblężony w Daliowej, obrabowany i wypędzony z okolicy.

Zatargi z wojskiem nie osłabiły zdolności obronnych miasta. Fortyfikacje, na których remont szły dochody ze składu miejskiego, były dobrze utrzymane. Obowiązek troski o mury nałożony był na mieszczan, których parcele przylegały do poszczególnych jego odcinków. W 1657 roku miasteczko odparło oblężenie oddziałów wojsk Jerzego Rakoczegego. W uznaniu zasług mieszczan król Jan Kazimierz wydał dokument, którego fragment przytaczamy:

Iż nam i Rzplitej na zatrzymaniu pomienionego miasteczka Jaślisk wiele zależy, które się nieprzyjacielowi dobrze broniło i nadal trzyma, zdało się nam za rzecz potrzebną, abyśmy mu jakimkolwiek sposobem do munitii dopomogli i czopowe, także akcyzę tego miasteczka na to ordynowali...

Według tego rozporządzenia miasteczko otrzymało znaczną sumę na naprawę zniszczeń z ostatnich walk.

Tymczasem kłopoty z przebywającym w miasteczku wojskiem nie ustawały. Z wielu utarczek i swarów wspomnijmy o najpoważniejszym epizodzie: w roku 1704, gdy hetman Lubomirski wysłał oddział lekkiej chorągwi tatarskiej po przeznaczone dla wojska pieniądze, mieszczanie nie chcąc płacić, przy pomocy beskidzkich zbójów i okolicznego społeczeństwa urządzili rzeź wśród Tatarów, za co później spotkał jaśliszczan podobny odwet z tatarskiej strony.

Zatargi z wojskiem, liczne najazdy sąsiadów, ciągnące się przez cały XVII wiek, spowodowały upadek miasta. Dochody ze składów winnych znacznie zmalały, podobnie jak liczba mieszkańców Jaślisk i całego klucza. Nie pomogło ponowne potwierdzenie przywilejów dla miasta przez króla Michała Korybuta Wiśniowieckiego (1669).

W 1747 roku przemyski biskup Wacław Sierakowski nakazał przeprowadzić lustrację, która przynosi nam dokładny opis zabudowy:

Z przyjazdu od Rymanowa, przejechawszy rzekę Jasiołkę, widzi się figurę starożytną z ciosanego kamienia (kapliczkę „Na kurhanie” – przyp.

[s. 74]

aut.), dalej idąc ku miastu most zepsuty ponad bramą, brama zaś z kamienia murowana, rozwalona i tylko znaki widoczne, że nad bramą rezydencja bywała. Od tejsze bramy zaczynała się ulica Dalejowska o pięciu domach po prawej, a dziewięciu po lewej stronie...

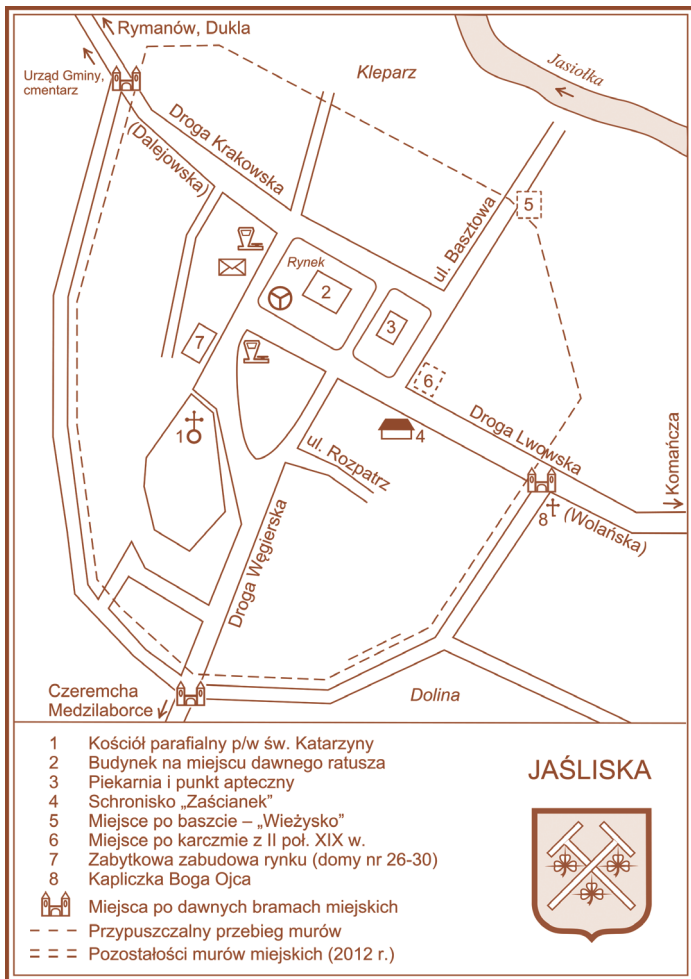
Rynek miał w pierzei na północ sześć domów zajezdnych, dwa place puste i jeden dom bez podziemia; w pierzei na zachód kamienica rozwalona, plac pusty i siedem domów, z których pięć było zajezdnych. Południowa pierzeja miała cztery domy zajezdne, wschodnia zaś jedną kamienicę, pięć domów zajezdnych, jeden plac pusty i pięć domków. Niejednemu z właścicieli tych budynków nakazano gruntowną reperację...

Przy ratuszu stała studnia ocembrowana drzewem, spodem wybrukowana, do której woda szła rurami spod góry Kamarki... dalej browar po lewej ręce od studni, a niedaleko tegoż na samym rynku kuźnia. Z rynku prowadziła ulica Węgierska koło plebanii, dwojąca się z obu stron kościoła i okrążająca cmentarz – domków na tej ulicy było wszystkiego dziesięć prócz plebanii, która zarówno jak i gmina i obora z drzewa była wybudowana. Naprzeciwko plebanii stał kościół, jeszcze niedokończony.

Przed kościołem stał szpital, stara i rozwalona chałupa... Przy ulicy Wolańskiej stało sześć domków, a za nią bywała dawnych czasów brama nazywająca się Wolańską, której dzisiaj śladów nie masz. Przy ulicy, zwanej „do Wieżyska” były trzy place i jeden półplac puste i sześć domków. Naprzeciwko tej ulicy w murze wokół miasta idącym, była baszta, czyli Wieżysko, murowana, wysoka, ale zrujnowana i miejscami znacznie rozwalona.

W 83 domach mieszkało 254 mieszczan, nie licząc służby, żon mieszczan...

Miasto chyliło się ku upadkowi. Mury miejskie były na pół zniszczone (lustratorzy nie wspominają w ogóle o bramie Węgierskiej). Wiemy ponadto, iż nie istniał już skład winny. Biskup wziął wprawdzie na siebie obowiązek utrzymywania murów, ale nie na wiele to się zdało. Jeszcze w 1770 roku król Stanisław August potwierdził przywileje dla miasteczka. Dwa lata później nastąpił pierwszy rozbiór Polski. Jaśliśka wraz z całym kluczem na 146 lat dostały się pod obce rządy. Zachowały jednak bezpośrednie poddaństwo biskupstwu przemyskiemu.

W pierwszych latach XIX wieku gruntowna przebudowa traktu wiodącego z Dukli przez Przełęcz Dukielską na Węgry spowodowała całkowity upadek handlu w mieście. Jaśliska stały się małym, prowincjonalnym ośrodkiem rzemieślniczym. W roku 1848 cesarz Austrii zniósł w całej Galicji pańszczyznę. Uwłaszczenie chłopów stanowiło koniec historii klucza jaśliskiego. Anulowane zostały jednocześnie dawne przywileje i prawa miejskie, w szczególności zakaz osiedlania się ludności o wyznaniu innym niż rzymskokatolickie. Spowodowało to napływ Żydów, szczególnie na przełomie XIX i XX wieku. W roku 1880 Jaśliska liczyły około 900 mieszkańców, w tym około 30 rodzin żydowskich.

W Jaśliskach i okolicy rozwinęło się kamieniarstwo. Surowiec na żarna, osełki i inne wyroby z kamienia dobywano w wyrobiskach na północnych stokach góry Kamień. We wspomnianej lustracji znaleźć można informację o górniczym gospodarstwie oraz o obowiązku zwózki kamienia do miasta, nakładanym na mieszkańców okolicznych wiosek. Świadectwem znaczenia tego rzemiosła dla Jaślisk i okolic jest jedna z wersji miejskiego herbu: trzy żarna i dwa młotki do wydobywania kamienia. Do drugiej wojny zawód ten przetrwał głównie w **Posadzie Jaśliskiej**. [s. 90]

W roku 1846 osiedlił się w Jaśliskach Józef **Bogdański**, który zapoczątkował cały ród malarzy, trudniących się przede wszystkim wykonywaniem obrazów do kościołów i cerkwi. Po Józefie (1800–1884) w mieście pracował jego syn Antoni (1836–1918) oraz dwóch wnuków: Michał (1862–1944) i Zygmunt (ur. w 1877 roku). Tworzyli oni tzw. jaśliską linię rodu, w odróżnieniu od dobromilskiej, utworzonej przez starszego syna Józefa – Pawła. Malarze pracowali przeważnie razem, toteż często jako twórców ikon czy całego ikonostasu wymienia się jednocześnie dziadka, ojca i wnuka (Wola Wyżna, Wisłoczek). Jaśliscy Bogdańscy malowali też ikony do cerkwi w okolicach Krynicy oraz po słowackiej stronie. Byli gorliwymi katolikami obrządku łacińskiego, często wspomagali finansowo kościół i parafię w Jaśliskach. Zygmunt Bogdański w 1946 roku wyjechał do Domaradza; obecnie nie ma w Jaśliskach potomków tego rodu.

W okolicach Jaślisk jesienią i zimą 1914/1915 miały miejsce ciężkie walki pomiędzy wojskami austriackimi i rosyjskimi. Szczególnie zacięte boje

staczano o górujący nad miastem Kamień. Armia carska wyparła Austriaków z miasteczka 21 listopada 1914 roku; prowadziła dalej zaciekle walki o pobliską Kamarę. Rosjanie opuścili miasto 12 grudnia, by powtórnie je zająć na św. Szczepana (26 grudnia) 1914 roku. Mimo iż zmagania w okolicy trwały do końca stycznia, Jaśliśka pozostały w rękach Rosjan do zwycięskiej dla Niemiec i Austrii operacji gorlickiej. Okres ten był dla miasta szczególnie uciążliwy. Wiele szkód wyrządziły pociski armatnie, niszcząc budynki i wywołując pożary. Żołnierze obu armii rabowali mienie, dewastowali domostwa, gwałcili kobiety. Z miasta na czas rosyjskiej okupacji puciekali Żydzi, których sklepy były doszczętnie okradane przez żołdatów i mieszkańców okolicznych ruskich wsi (szczególnie Lipowca). Nic też dziwnego, że wracających 6 maja 1915 roku Austriaków jaśliczanie przyjęli z wielką radością.

W okresie międzywojennym Jaśliśka były małym, mocno podupadłym i zaniedbanym miasteczkiem. Głównym przedmiotem lokalnego handlu były owce i bydło, przyprawdane z okolicznych wsi. Często jednak dla większych zysków pędzono bydło dalej, do Rymanowa, omijając Jaśliśka.

Ludność łemkowska z podjaślickich wiosek nie osiedlała się w mieście. Stosunki między wsiami a miastem były dobre. Bardzo często gospodarze wynajmowali miejskich rzemieślników (cieśli, ślusarzy) do pracy.

W mieście mieszkało wtedy ok. 300 Żydów, zajmujących głównie północno-zachodnią część rynku oraz drogę Dalejowską. Między domami przy rynku stała bożnica (nie ma po niej dziś ani śladu). Kirkut (cmentarz żydowski) znajdował się przy drodze do Lipowca, za ostatnim gospodarstwem po wschodniej stronie drogi, na trójkątnej, pochylej parceli. Został on zlikwidowany w czasie wojny przez jaślickiego sołtysa, który wykorzystał płyty kamienne z nagrobków do budowy tamy przy nieistniejącym już dziś młynie. Macewy wiele lat leżały w korycie potoku. W roku 2008 zostały one przez uczestników obozu **Magurycz** wydobyte ze strumienia i zabezpieczone.

[s. 290]

Przedwojenne wspomnienia mieszkańców określają stosunki między Polakami a Żydami jako swoiste połączenie symbiozy i obojętności. Hermetyczność środowiska żydowskiego powodowała, że kontakty

między dorosłymi były dość ograniczone, dużo łatwiej było porozumieć się młodzieży, spotykającej się podczas zajęć szkolnych. Żydzi zajmowali się prowadzeniem szynków, sklepów i warsztatów. Największym miejscem pracy dla mieszkańców Jaślik i okolicznych wsi był tartak, założony w Posadzie Jaśliskiej przez żydowskiego przedsiębiorcę z Moszczańca.

Dużym echem w Jaśliskach odbiła się konwersja (przejście na chrześcijaństwo), jakiego dokonała w roku 1928 osiemnastoletnia żydowska dziewczyna. Społeczność żydowska starała się wszelkimi metodami nie dopuścić do tej ceremonii. Po chrzcie dziewczyna musiała opuścić miasto.

W roku 1934, ze względu na kompletny upadek gospodarczy, Jaśliska utraciły prawa miejskie.

Druga wojna światowa rozpoczęła się dla Jaślik 9 września 1939 roku, kiedy to do wsi wkroczyły patrole słowackie. 19 września zawisła na ratuszu czerwono-biało-niebieska słowacka flaga, do której dołączyły swoją niebiesko-żółtą oddziały ukraińskie. Niemcy dotarli tu pod koniec września, przejmując władzę. I znów, jak w 1914 roku, doszło do rabunków w mieście.

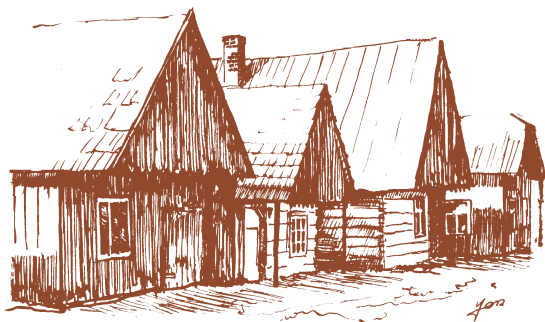
W roku 1942 ludność żydowska została wywieziona. Starszych rozstrzelano (razem z Żydami z Dukli i Rymanowa) w lesie pod **Błudną** [s. 138] koło Tylawy, młodszych wywieziono gdzieś dalej. Uratowało się zaledwie kilku mężczyzn. Po zakończeniu wojny mieszkali we wsi trzy rodziny żydowskie.

Jaśliska najdotkliwiej ucierpiały w 1944 roku, gdy podczas bitwy o Przełęcz Dukielską zostały zbombardowane. Spłonęła wówczas m.in. północna i część zachodniej pierzei rynku.

Po drugiej wojnie miejscowość była siedzibą Gromadzkiej Rady Narodowej, później przez kilka lat siedzibą gminy, do 1976 roku. Następnie przez ponad trzydzieści lat należała do gminy dukielskiej. Podejmowano wiele prób przywrócenia Jaśliskom statusu miejscowości gminnej. Starania przyniosły w końcu skutek i od 1 stycznia 2010 roku Jaśliska ponownie są siedzibą gminy, obejmującej swym zasięgiem Posadę Jaśliską, Daliową, Szklary, Wolę Niżną i Wyżną, Lipowiec i Czeremchę (w porównaniu do dawnych granic gmina „straciła” Moszczaniec i Kamiankę). Jest to jedna z najmniej ludnych gmin w Polsce.

Mimo iż od prawie osiemdziesięciu lat Jaśliska nie są miastem, zachował się doskonale miejski charakter ich zabudowy. Widać to nadzwyczaj dobrze w układzie rynku, z budynkiem o charakterze ratusza pośrodku. Dawny kamienny ratusz, wielokrotnie przebudowywany, przez wiele lat popadał w ruinę. Na początku XXI wieku został zburzony. Na jego miejscu postawiono obecny, nieco podobny budynek.

Godna uwagi jest **zabudowa rynku**, do dziś w większości drewniana. Najstarsze domy znajdują się w zachodniej pierzei (nr 26, 29 i 30), nieste-

Rynek w Jaśliskach – zabytkowa zachodnia pierzeja

ty są w bardzo złym stanie. Pochodzą one z drugiej połowy XIX wieku. Są wąskofrontowe (jak zwykle w miasteczkach; w okolicznych wsiach budowano wyłącznie domy szerokofrontowe), o ścianach konstrukcji wieńcowej, wiązanych na rybi ogon. Nietypowa dla tutejszych terenów jest przysłupowa konstrukcja dachu: dach nie opiera się na ścianach, lecz jego ciężar spoczywa na narożnych słupach. Dachy są dwuspadowe. Poprzez wysunięcie od frontu tworzą niewielkie podcienia. Szczyty budynków szalowane są deskami, ozdobionymi u dołu wycinanką, czyli tzw. wieszarami. Domy są dwutraktowe: jeden trakt tworzy część mieszkalną z izbą od frontu a komorą i alkierzem z tyłu, drugi – sień (z której jest wejście do izby), połączoną z boiskiem. Dawniej ów drugi trakt miał wrota z obu stron domu, aby mogły doń swobodnie wjeżdżać i wyjeżdżać wozy z towarem handlowym. Z boiska prowadzi wyjście

na zaplecze budynku i dalsze uliczki. Pomiędzy domami pozostawiano długie wąskie przejścia, zwane *miedzuchami*, używane przez mieszkańców dla skrócenia drogi na sąsiednie ulice; takie przejścia zachowały się do dziś tylko w rynku przy zachodniej pierzei.

W rynku zbiegają się trzy główne jaśliskie ulice, które można, w ślad za dawnymi opisami, nazwać Dalejowską (od zachodu), Węgierską (od południa), Wolańską albo Lwowską (od wschodu). Nieopodal wylotu ulicy Węgierskiej stoi murowany **kościół** pod wezwaniem św. Katarzyny, zbudowany w stylu późnobarokowym w latach 1724–1750, na miejscu drewnianego pw. św. Stanisława z roku 1529. Nowy kościół fundował bp Aleksander Fredro. W 1912 roku dokonano przebudowy świątyni. Połączono nawę z do tej pory wolno stojącą dzwonnica, podwyższono mury, położono nowe dachy.

Kościół jest jednonawowy, z prezbiterium skierowanym na południe. Ma dwie kaplice boczne: wschodnią pw. Matki Boskiej Różańcowej i zachodnią pw. św. Anny. Nawa jest szersza i wyższa od prezbiterium. Na ścianie tęczęwej umieszczony jest krucyfiks barokowy z pierwszej połowy XVII wieku. Późnobarokowy ołtarz został wykonany w drugiej połowie XVIII wieku. W jego głównym polu znajduje się, uznawany przez okoliczną ludność za cudowny, obraz Matki Boskiej Królowej Nieba i Ziemi, sygnowany przez Petrusa Raphaela Burnathowicza z Brzozowa (1634 rok). Sygnatura ta dotyczy jednak prawdopodobnie tylko renowacji. Posiada sukienkę srebrną pozłacaną wykonaną w pierwszej ćwierci XVIII wieku. Obraz został koronowany przez papieża Jana Pawła II w czerwcu 1997 roku podczas mszy w Krośnie. Na zasuwie obrazu umieszczono Pietę z pierwszej połowy XIX wieku.

Wieża zbudowana jest na planie kwadratu, umieszczone są na niej dwa zabytkowe dzwony: większy z 1601 roku fundacji miejscowego proboszcza Mikołaja z Trześniowa, o tonie między Gis a A, oraz nieco mniejszy z 1636 roku, o tonie D. W 1904 roku powieszono trzeci mały dzwon z tonem między E i F.

W latach 1990. dokonano remontu kościoła, niestety dziś nie jest on w najlepszym stanie technicznym; planuje się gruntowną odnowę.

Ulica Węgierska po minięciu kościoła prowadzi dalej w kierunku granicy. Po jej wschodniej stronie ostało się kilka drewnianych budynków konstrukcji zrębowej z początku XX wieku.

Za południową pierzeją rynku (z nieciekawą zabudową) jest mała uliczka Rozpatrz (podobno od „rozpatrywania” zagrożenia pożarowego). Spotykamy tam jeszcze drewniane budynki, przypuszczalnie nie różniące się niczym od tych sprzed wieku.

Nie ma już praktycznie w Jaśliskach murów miejskich. Ostatnie większe ich fragmenty zostały wykorzystane jako budulec przy społecznej budowie drogi w latach 70. Jedynym śladem po murach jest metrowa góra kamieni przy jednym z obejść. Przedstawiamy zatem Czytelnikowi mapkę, obrazującą przebieg murów z zaznaczonymi trzema bramami wjazdowymi i basztą – *Wieżyskiem*, na tle obecnego układu zabudowy wsi.

Zachowały się jaśliskie podziemia, budowane jako składy win. Przebiegają pod rynkiem i praktycznie wszystkimi pierzejami. Niektóre z nich mają nawet trzydzieści metrów długości i cztery szerokości. Do takich przestrzeni mógł zjechać wóz z winem, a składować towar można było bardzo długo dzięki stabilnej temperaturze (ok. 10 stopni Celsjusza) w ciągu całego roku. Piwnice nie są niestety dostępne dla publiczności, wejścia do nich znajdują się wyłącznie na prywatnych posesjach.

Kapliczka na kurhanie szwedzkim w Jaśliskach

Innego rodzaju pamiątki z przeszłości miasteczka to **kapliczki**. Najstarsza z nich usytuowana jest przy ul. Dalejowskiej, na tzw. kurhanie szwedzkim. To właśnie o niej, *starożytniej z ciosanego kamienia*, wspominali osiemnastowieczni lustratorzy. Według legendy spoczywają w tym miejscu polscy rycerze polegli w wojnie szwedzkiej (przypuszczalnie tak potocznie określało się walki z siedmiogrodzkimi wojskami Rakoczego). Datę budowy kapliczki określa się na 1659 rok. Czworokątny wysoki słupek pokryty jest łacińskimi napisami niemożliwymi, poza inicjałami IHS, do odczytania.

Nieco poniżej rynku, przy Wolańskiej drodze, stoi kapliczka wzniesiona w 1891 roku przez Pawła Łysogórskiego. Kapliczkę wzniesiono ponoć na miejscu dawnej drewnianej, obok której,

na cyplu między drogami, tracono skazańców. W kapliczce znajduje się XVIII-wieczna rzeźba Boga Ojca, przeniesiona z kościoła.

Idąc Węgierską Drogą w kierunku Lipowca mijamy stojącą po lewej stronie trójkondygnacyjną kapliczkę, zwaną *Bożą Męką*. Nieco dalej, 500 m za rynkiem, po prawej (zachodniej) stronie stoi kaplica zwana *Na Łamańcu*, z którą związana jest piękna legenda: odpoczywała tu Matka Boska, uchodząca przed prześladowaniami z Humennego na Słowacji do Starej Wsi koło Brzozowa. Na miejscu Jej postoju wybudowano drewnianą kaplicę z obrazem Bogurodzicy. Gdy obraz okazał swe cudowne właściwości, przeniesiono go do kościoła. Dziś w kaplicy *Na Łamańcu*, murowanej, wzniesionej w pierwszej połowie XIX wieku, znajduje się ołtarzyk z widokiem Jerozolimy, krucyfiks z XVIII wieku według tradycji przeniesiony z *Bożej Męki* oraz kilka innych rzeźb.

Jaśliski cmentarz znajduje się poniżej rynku, niedaleko od Dalejowskiej drogi. Na całym jego terenie pomiędzy nowymi grobami można odnaleźć stare nagrobki, najstarsze z końca XIX wieku. Niestety ich stan pozostawia wiele do życzenia.

W ostatnią niedzielę sierpnia, z inicjatywy wieloletniego proboszcza ks. Jana Barana, odbywają się w miejscowości uroczystości poświęcenia plonów – jaśliskie dożynki. Mieszkańcy Jaślisk i okolicznych wsi przygotowują oryginalne wieńce. Są to wykonywane głównie z ziaren, kłosów i słomy przedstawienia scen z codziennego życia, obrazów z Pisma Świętego, podobizn miejsc kultu katolickiego itd. Prace te wykonuje zespołowo po kilka rodzin. Kulminacyjnym momentem uroczystości jest procesja wokół rynku. Na dożynki przyjeżdżają wierni także ze Słowacji. W obchodach religijnych bierze udział greckokatolicki ksiądz zza południowej granicy.

Jaśliska leżą w miejscu atrakcyjnym dla turysty. Wypada polecić spacer w kierunku Szklar dawnym węgierskim traktem do **kapliczki „U Jana”**, wycieczkę w kierunku Polan Surowicznych tzw. Drogą Surowicką, prowadzącą niezwykle widokowym grzbietem Wyrzsgóra, zamykającym od północy dolinę Jasiołki, spacer ku granicy do Lipowca i Czeremchy oraz kilkugodzinną wyprawę na górę Kamień szlakiem kamieniołomów i cmentarzy z I wojny światowej. Nocleg można znaleźć w klimatycznym schronisku „Zaścianek”, mieszczącym się w południowo- [s. 106]

-wschodnim rogu jaśliskiego rynku. Tutejsza atmosfera i standard żywo przypomina najlepsze z popularnych w zamierzchłych latach schronisk młodzieżowych (tzw. PTSM-ów), ongiś funkcjonujących w prawie każdej beskidzkiej szkole.

Jaśliska (pod zmienioną nazwą Żłobiska) oraz sąsiednie wsie stały się miejscem akcji książki Andrzeja Stasiuka „Opowieści galicyjskie”. Na kanwie prozy powstał film „Wino truskawkowe” w reżyserii Dariusza Jabłońskiego. Obraz kręcono w Jaśliskach i najbliższych okolicach, z licznym udziałem mieszkańców. 2 maja 2009 roku na jaśliskim rynku odbył się specjalny przedpremierowy plenerowy pokaz filmu. „Wino truskawkowe” stało się inspiracją do organizacji Jaśliskiego Festiwalu Filmu Karpackiego. Pierwsza jego edycja odbyła się we wrześniu 2011 roku.

W pamięci starszych turystów pozostaje wciąż bar „Czeremcha”, na pierwszy rzut oka dość zakazany, ale słynący z pysznego jedzenia. A po posiłku można było jeszcze w latach osiemdziesiątych pójść do kina „Podhale”... Czy te czasy jeszcze wrócą?

Wokół Jaślik

Jaślika leżą w obszarze, który obsiedli Kurtacy, czyli Czuchoncy, tak zwani od zwierchniej sukni zwanej czuchonią – tak opisuje okolice Jaślik dziewiętnastowieczny słownik geograficzny. W istocie, miasteczko o ludności zdecydowanie polskiej i rzymskokatolickiej, otoczone było wiankiem wsi, z których tylko w Posadzie Jaśliskiej mieszkali Polacy. Większość stanowił lud ruski.

Historia wokółjaślickich wsi związana była z dziejami miasteczka. W większości wchodziły one w skład tzw. **klucza jaślickiego**, czyli dóbr łańskich biskupów w Przemyślu. Podzielone były na potoki, o czym pisaliśmy już wcześniej. Każdy z nich miał obowiązek dawać roczny czynsz, płacić podatek z łańów ziemi, uprawiać przykładownie grunty, wywozić drewno. Osobliwym obowiązkiem było, iż każdy potok miał raz do roku wywieźć ze Starej Soli (nad górnym Dniestrem koło Sambora) do składu w Czeremsze 64 beczki soli. Ponadto mieszkańcy wsi dbać mieli o dobry stan dróg publicznych (szczególnie traktu węgierskiego) oraz pomagać w razie potrzeby przy restauracji murów jaślickich. Powinności te wymieniane były w dokumentach lustracyjnych z 1747 roku.

[s. 64]

Wsie wokół Jaślik położone są wzdłuż dwu osi – koryta górnej Jasiołki i biegnącego z południa na północ traktu handlowego. W tej też kolejności będziemy je opisywać.

Indeks

A

Abramów 132
akcja „Wisła” 393
alkierz 409
Antonycz, Bohdan Ihor 103, 288, 382
Apostolska Adm. łemkowszczyzny 452
Archierej (Archirej) 167
Arumuni 438

B

babiniec 413, 462
bacza 366
Bajus, Wasyl 292
Bałucianka 112
Bandera, Stepan 434
Banica 252
Bartne 258
Barwinek 148
baza namiotowa
 w Radocynie 224
 w Regetowie 326
 w Wiśloczku 59
bazylianie 449
Beskidek 304
Biało-Chorwaci 385
Blechnarka 362
błaniarz 405
Błażejowski, Dymitr, ks. 34
Błudna 71, 138
Bogdańscy 69
boisko 402, 409
Bojkowie 377, 384
Bortniański, Dmytro 268

C

caryna 403
cerkwie
 budowa 462
 typ ostawski 415
 typ wschodniołemkowski 415
 typ zachodniołemkowski 413
Chałupa Elektryków 49
chatka turystyczna
 w Banicy, nieistniejąca 253
 w Nieznajowej 239
 w Polanach Surowicznych 49

 w Ropiance 162
 w Zawadce Rymanowskiej 132
 w Zyndranowej 148
Chylak, Wołodymyr 263, 382, 387
chyża 381, 408
Ciechania 181
Czarne 231
czasownia 417
Czeremcha 98, 99
czuha 380
Czykowska, Ewa 2, 144
Czystohorb 28

D

Daliowa 93
Darów 45
Deesis 470
Deszno 118
det 404
Długie 228
Dolinianie 378
Dołżyca 27
Doszna, Julia 398
druciarstwo 406
dyzunicy 448
dziegciarstwo 405

E

ektenia 472
eparchia 447

F

Filioque 450, 457
Flisowski, Zdobystaw, prof. 49
folusz 405

G

Gładyszów 310
Gocz, Teodor 145, 398
gonciarstwo 187, 404
Grab 213
Graban, Władysław 288, 398
Gracoń, Wasyl 216, 265, 266, 308
grekokatolicyzm 447
Grody Czerwieńskie 423
Grzesik, Witold 3, 49, 59

H

Hańcowa 354
hipostaza 464
Hnatysiak, Orest 388
Hodegetria 468
Hospody pomyłuj 472
Huculi 377, 384
Huta Krempska 185
Huta Polańska 178
Huta Wysowska 361
Hymn Cherubiński 473
Hyrowa 164

I

ikona 464
ikona chramowa 469
ikonoklazm 455, 464
ikonostas 463, 466
ikony namiestne
468
Izba Żywej Kultury w Nowicy 291
izbica 414

J

jajecznicza 224
Jan Paweł II 73, 97, 126, 451, 453, 454
Jan z Dukli, św. 125
Jan Złotousty, św. 471
Jasiel 79
Jasionka 245
Jaśliśka 61
Jawornik 21
Jaworzno, obóz 395, 453
józefinizm 413, 451
Jurkovič, Dušan 280, 305, 327, 430

K

kabat 380
Kaczkowski, Michał 387
kalendarz juliański 460
Kałamuniecki, Petro, ks. 203
Kamianka 133
kamieniarstwo 264, 406
karpatorusini 389
Karpatoruska Rada Narodowa 390
kasarnia 142, 143
kermesz

w Olchowcu 399
w Wołowcu 245
kiczka 410
Kiełbasiński, Tadeusz 158
kiwon 162
Klimkówka 337
klucz 438
kmieć 440
Knafel, Andrzej 49
kniaź 445
Kocyłowski, Jozafat, bp 373, 453
Kolonja Olchowiec 158
Kołessa, Filaret 107, 376
Komańcza 10
komasacja 401
komora 409
konfederacja barska 100, 214, 362
Konieczna 299
kopanka 162
Koroliwszczyna 438
Kosmos 458
Kotań 195
krajnik 445
Krempna 187
kres klimkowski 337
kropka 408
Królik Polski 109
Królik Wołoski 109
Kryciński, Stanisław, „Stasinek”
59, 111, 420
Krzywa 248
krzyż prawosławny 463
Kuncewicz Jozafat, św. 449
Kunkowa 295
kureń 434
Kwiatoń 332
Kyczera 398

L

lajbik 380
Leszczyny 292
Lipna 226
Lipowiec 102
liturgia wschodnia 462, 472

Ł

łan 442
łańcuchówka 444

temacy 379, 396
temkowie 377
temkowska Watra 307, 398
temkowski Sojuz 387
temkowyna, Zespół Pieśni i Tańca 398
tem-temkowie 398
topaciński, Rupert Jan 375
totoczko, Olgierd 197
tożański, Jan 47, 80, 82
tug 310
lukasiewicz, Ignacy 142, 159, 160
tyżki 291, 405

M

Madzelan, Seman 398
Madzik, Józef 269
Magura Małastowska 257
Magurski Park Narodowy 190
Magurycz, Stowarzyszenie
 39, 141, 290, 421
makowica 415
Maksimovich, Walter 398
„Maluch”, AKT 162
Małastów 270
Małe Wejście 472
Mandylion 470
Martyniak, Jan, bp 454
maziarstwo 405
Menciński, Józef, ks. 271, 273
męczennicy podlascy 451
migracje wołoskie 383, 439
Mikołaj, św. 470
Modrzejewski, Szymon 141, 290, 421
Moszczaniec 41
Mszana 139
muzeum
 w Bartnem 268
 w Komańczy 16
 w Olchowcu 158
 w Zydranowej 145
Myscowa 168

N

Naczelna Rada temkowszczyzny 391
„Nadsanie” 59, 111, 420
Nahacz, Mirosław 294, 318
nawa 413, 462

nawsie 443
neorusini 389
Nieznajowa 237
niwa 441, 443
Nowica 285

O

Oderne 349
Od Rusal do Jana 399
Olchowiec 155
operacja gorlicka 430
operacja „Wisła” 393
Orkiestra św. Mikołaja 398
osadźca 440
Oslawiany 398
Ożenna 218

P

Pantokrator 470
parochia 451
Paruzja 456
Parys, Adam 173, 180, 426
Pelczar, Józef Sebastian, św. 96
Petesz, Julian, bp 322
Pętna 275
podkowiec mały 303, 364
podlinnik 465
Pokrow 469
Polany 173
Polany Surowiczne 47
pop 461
Posada Jaślińska 88
Potocka, Anna Stanisława z Działyńskich,
 hr. 113, 120
Potocki, Wacław 349, 401
prawo
 niemieckie 438, 442
 polskie 440
 ruskie 441
 wołoskie 439, 444
prawosławie 454, 456
prazdniki 470
prestoł 463
prezbiterium 412
prosfora 472
proskomidia 472
Proświta 389
prychodnyk 451

pryczyna 410
przebóstwienie 458
Przełęczę
 Beskidek 299
 Beskid nad Czeremchą 99
 Beskid nad Ożenną 199
 Dujawa 299
 Dukielska 123
 Łupkowska 7
 Małastowska 279
Przystęp 281
pseudokopuła 463
pseudosynod 452
Pułaski, Kazimierz
 24, 100, 149, 207, 214,
 299, 362, 426
Puławy 53
push 461

R

Radocyna 223
Radoszyce 23
Regetów 322
Reinfuss, Roman, prof. 337, 378
Republika
 Gładyszowska 311
 Wiśłocka 8, 391
 Wschodniotemkowska 8, 391
rezerwat
 „Cisy w Nowej Wsi” 128
 „Igielki” 141
 „Modrzyna” 150
 „Przełom Jasiołki” 137
 „Tysiąclecia na Cergowej Górze” 128
 „Wadernik” 163
 „Źródlika Jasiołki” 81
rola 443
Ropianka 160
Ropki 358
Rostajne 210
Rotunda 327
Rudawka Jaślińska 82
Rusini Szlachtownscy 379
Ruska Bursa 397
Ruska Narodowa Republika Łemków 391
Ruska Rada Ludowa 203
Rusnacy 377
rusofile 387

Rzepedź 17
rzeźbiarstwo 113, 405

S

Sadowycz, Maksym, św.
 214, 232, 236, 245,
 307, 308, 474
sanktuarium 412, 463
Sanktuarium na górze Jawor 372
schizma tyławska 135, 475
schizma wschodnia 455
schronisko
 PTTK na Magurze
 Małastowskiej 280
 PTTK w Bartnem 266
 PTTK w Komańczy 16
 w Dołżycy 28
 w Hucie Polańskiej 179
 w Jaśliskach 75
Serencza 398
Skwirtne 328
Slipyj, Josyf, abp 453
Smereczne 142
Smerekowiec 319
sołtys 442
sotnia 434
stajanki 403
Stapiński, Jan 338
staro-cerkiewno-słowiański język 471
starorusini 387
Stasiuk, Andrzej
 76, 110, 168, 234, 235, 245
stauropigia 448
Stefanowski, Pawło 341, 398
stępy 405
Stowarzyszenie Łemków 397
Stryjeński, Karol 372
„Styki”, KTE 50
Sulimirski, Tadeusz, prof. 384
Surowica 43
surowy korzeń 441
Svoboda, Ludvik, gen. 433
swiaszczennyk 461
sypaniec 408
Szanter, Zofia 283, 291
Szatyński, Iwan 211, 216, 238
Szeptycki, Andrzej, abp 95, 322, 452
szklarstwo 405

Szklary 107
szlufbank 411

Ś

Świątowa Rada Rusinów 397
Świątkowa Mała 199
Świątkowa Wielka 201
Świerzowa Ruska 207

T

Tarasiewicz, Bogumiła 398
Tarnawka 54
Tarnowycz, Julian 212
Terka Karpacka, Stowarzyszenie 291
Thalerhof, obóz 388
Theosis 458
tkactwo 405
tothaje 425
totoka 403
Towarzystwo im. M. Kaczkowskiego 387
Traczyk, Tomasz 3, 59, 162
Trimorphon Deesis 470
Trochanowscy 398
tryzub 163
Trzciana 124
Turzański 19
Tylawa 134
tywon 441

U

Udziela, Seweryn 285, 286, 377
układ
 łanów leśnych 443
 niwowo-siedliskowy 444
 niwowy nieregularny 441
 niwowy regularny 443
ukraiński kierunek narodowy 389
ulicówka 443
unia brzeska 448
unici 447
UPA 434
Uście Ruskie (Gorlickie) 342

W

Wadas, Bartłomiej 3
Wengrini 379

Werchowyna, zespół 398
Wernejówka 51

Wielkie Wejście 473
wielodroźnica 443
Wilsznia 159
Wirchne 318
Wiśtocka, Aleksandra 313, 356
Wiśtoczek 56
Wiśtok Dolny 33
Wiśtok Górny 33
władyka 461
wojewoda wołoski 445
Wojtyła, Karol 356
Wola Niżna 85
Wola Wyżna 83
wolnizna 440, 442
Wołosi 384, 439
Wołosza 438
Wołowiec 242
Wołuszowa 120
WOP 80
Wólka 116
wrota
 carskie 468, 469
 diakońskie 468
wyroby z drewna 405
Wysoczański, Jan, ks. 189, 216
Wysowa 367
Wyszowatka 212
Wyszyński, Stefan, kard. 12, 16

Z

zagroda jednobudynkowa 408
zahaty 410
Zamieszkańcy 379
zasadźca 440
Zawadka Rymanowska 128
Zawoje 52
Zdynia 305
zielonoświątkowcy 56
Zjednoczenie Łemków 397
Złupko, Andrij, ks. 313, 315
Zydranowa 144

Ż

żertiwnyk 463
Żydowskie 183

Spis treści

Okolice Komańczy	7
Komańcza 10, Rzepedź 17, Jawornik 21, Radoszyce 23, Dołżyca 27, Czystohorb 28	
W dolinie Wisłoka	33
Wisłok Górny i Dolny 33, Moszczaniec 41, Surowica 43, Darów 45, Polany Surowiczne 47, Wernejówka 51, Zawoje 52, Puławy 53, Tarnawka 54, Wisłoczek 56	
Jaśliska	61
Jaśliska 61, Wokół Jaślisk 77	
Nad górną Jasiołką	79
Jasiel 79, Rudawka Jaśliska 82, Wola Wyżna 83, Wola Niżna 85, Posada Jaśliska 88, Daliowa 93	
Wzdłuż węgierskiego traktu	99
Czeremcha 99, Lipowiec 102, Szklary 107, Królik Polski i Królik Wołoski 109, Bałucianka 112, Wólka 116, Deszno 118, Wołtuszcowa 120	
Wzdłuż dukielskiego traktu	123
Trzciana 124, Zawadka Rymanowska 128, Kamianka 133, Tylawa 134, Mszana 139, Smereczne 142, Zydranowa 144, Barwinek 148	
Okolice Krempnej	155
Olchowiec 155, Wilsznia 159, Ropianka 160, Hyrowa 164, Myscowa 168, Polany 173, Huta Polańska 178, Ciechania 181, Żydowskie 183, Huta Krempska 185, Krempna 187, Kotań 195	
Przy drodze do Bardejowa	199
Świątkowa Mała 199, Świątkowa Wielka 202, Świerzowa Ruska 207, Rostajne 210, Wyszowatka 212, Grab 213, Ożenna 218	
Nad górną Wisłoką	223
Radocyna 223, Lipna 226, Długie 228, Czarne 231, Nieznajowa 237, Wołowiec 242, Jasionka 245, Krzywa 248, Banica 252	
Pod Magurą	257
Barne 258, Małastów 270, Pętna 275, Pasma Magury Małastowskiej 279, Przysłup 281, Nowica 285, Leszczyny 292, Kunkowa 295	
W dolinie Zdyni	299
Konieczna 299, Zdynia 305, Ług 310, Gładyszów 310, Wirchne 318, Smerekowiec 319, Regetów 322, Skwirtne 328, Kwiaton 332	

Nad górną Ropą **337**

Klimkówka 337, Uście Ruskie 342, Oderne 349, Hańczowa 354, Ropki 358, Huta Wysowska 361, Blechnarka 362, Wysowa 367

Łemkowie **377**

Rys etnograficzny 377, Pochodzenie Łemków 383, Świadomość grupowa łemków 386, Powojenne dzieje łemków 391, Współczesna łemkowszczyzna 397

Kultura materialna Łemków **401**

Zajęcia łemków 401, Domy łemków 408, Cerkwie łemkowskie 412, Krzyże i kapliczki 419

Wyjątki z historii **423**

Stulecia X–XIV 423, Stulecia XVI i XVII – czas zbójnictwa i grabieży 425, Konfederacja barska 426, Czasy zaboru austriackiego 427, I wojna światowa 428, Wrzesień 1939 431, Okupacja 1939–1945 431, Operacja dukielska 433, Konflikt w latach 1944–47 434

Osadnictwo **437**

Etapy osadnictwa 437, Prawa lokacyjne 440

Wyznania łemkowszczyzny **447**

Grekokatolicyzm 447, Prawosławie 454, Doktryna i obyczaje Kościoła wschodniego 456, Cerkiew, ikonostas, liturgia 462, Wyznania współczesnej łemkowszczyzny 474

Przyroda Beskidu Niskiego **479**

Literatura **485**

Indeks **498**